

Р.Б. Веселівський¹, канд. техн. наук, С.В. Зінченко², канд. пед. наук, ст. наук. співр., Ю.Г. Сукач¹
¹Львівський державний університет безпеки життєдіяльності ДСНС України, м. Львів
²Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто проблему формування культури спілкування майбутніх педагогів, оскільки культура спілкування є невідмінною складовою педагогічної культури в цілому. Розкрито поняття: “культура”, “комунікативна культура”, “культура спілкування”. Проаналізовано якості, знання, уміння, навички, зміст, форми та методи навчання, що сприятимуть формуванню культури спілкування майбутніх педагогів.

Ключові слова: культура, комунікативна культура, культура спілкування, професійна підготовка.

В статье рассмотрена проблема формирования культуры общения будущих педагогов, поскольку культура общения есть неперменной составляющей педагогической культуры в целом. Раскрыты понятия «культура», «коммуникативная культура», «культура общения». Проанализированы качества, знания, умения, навыки, содержание, формы и методы обучения, которые будут способствовать формированию культуры общения будущих педагогов.

Ключевые слова: культура, коммуникативная культура, культура общения, профессиональная культура.

In the article the problem of forming a culture of communication of future teachers are considered, as the culture of communication is an indispensable component of pedagogical culture as a whole. The notion of “culture”, “communicative culture”, the “culture of dialogue” are exposed. The quality, knowledge, skills, content, forms and methods of training, which will contribute to a culture of communication of future teachers, analyzed.

Keywords: culture, communicative culture, the culture of dialogue, professional culture.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі модель педагогічної освіти не дає змоги повною мірою реалізувати завдання інтелектуально-духовного потенціалу особистості. Тому потрібно переглянути мету, завдання і зміст підготовки майбутнього педагога, що призведе до новоутворень у цілісній системі навчання і виховання, оскільки одним із основних аспектів реформування загальної середньої освіти є її наукове та методичне забезпечення, підготовка і впровадження нових навчальних планів, програм, підручників, посібників, упровадження педагогічних нововведень.

Відповідно, нагальною є потреба удосконалення моделі психолого-педагогічної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Цим зумовлена тема статті – формування культури спілкування майбутніх педагогів, оскільки культура спілкування є невідмінною складовою педагогічної культури в цілому. Актуальність проблеми посилюється динамічним розгортанням комунікативних процесів, глобалізацією іносфери.

Проте на сьогоднішній день можемо констатувати невисокий рівень особистісної культури, зокрема культури спілкування багатьох майбутніх і практикуючих педагогів. Таким чином, виникає необхідність подальших досліджень проблеми, пошуку додаткових можливостей для її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню сутності культури як філософської категорії присвячені роботи В.І. Бакштановського, С.І. Іконнікової, Є.С. Маркаряна, Є.В. Соколова. У дослідженнях В.А. Правоторова, Т.І. Саломатової, О.Я. Смирнової, Г.Н. Соколової розкрито загальні основи розвитку професійної культури. Комунікативний аспект професійної культури майбутніх педагогів висвітлено науковцями: Є.Н. Батраковою, В.С. Грехневим, В.А. Кан-Каліком, А.В. Мудриком.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз якостей, знань, умінь, навичок, змісту, форм і методів навчання, що сприятимуть формуванню культури спілкування майбутніх педагогів. Адже тільки в культурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно мислити, створювати інтелектуальні цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перед вищими педагогічними навчальними закладами України стоїть завдання перебудувати систему професійної підготовки таким чином, щоб уже під час навчання у студентів формувалися знання, уміння й навички, спрямовані на таку організацію навчально-виховного процесу, яка б відповідала принципам гуманності та демократизації, коли і педагог, і учні мають бути активними учасниками цього процесу. Тобто, якщо раніше педагог був зорієнтований на педагогічний вплив, спрямований на колектив, окрему особистість, то демократизація і гуманізація школи настійно вимагають його взаємодії з учнями.

Спілкування займає особливе місце в роботі педагога, оскільки його професія є комунікативною. Саме від того, на якому рівні культури відбувається спілкування, залежить досягнення поставлених цілей. Тому в процесі підготовки студентів варто звернути особливу увагу на формування і становлення у них психолого-педагогічної грамотності, оскільки саме з неї починається культура спілкування. У зв'язку з цим проаналізуємо кілька важливих понять.

Так, поняття “культура” О.С. Газман аналізує як гармонію культури знання, культури творчої дії, культури почуттів і спілкування” [1, с. 132].

Поняття “комунікативна культура” А.В. Мудрик визначає як “систему знань, норм, цінностей і зразків поведінки, що прийняті у суспільстві”, й уміння органічно, природно і невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному відношенні [6, с. 132].

З таким визначенням можна погодитися, виділивши окремо ще й систему комунікативних умінь, що дають змогу педагогу цілеспрямовано і творчо здійснювати діяльність.

Що ж стосується поняття “культура спілкування”, то з точки зору А.І. Попова, це “структура, яка характеризує якісний стан способу спілкування людей на кожному даному етапі суспільного розвитку, як ступінь впливу міжособистісного спілкування на формування особистості” [2, с. 134].

Оскільки комунікативна діяльність є надзвичайно важливим видом діяльності педагога, а спілкування – сферою, в якій він здійснює навчально-виховний процес, то можна виділити культуру педагогічного спілкування. І.Ф. Комогорцева вважає, що це “професійно значуща якість особистості педагога, евристична, особистісна форма реалізації педагогічного відношення, спрямована на оптимально повне і правильне вирішення педагогічних завдань” [4, с. 4].

Психологи відзначають, що для людини вихідною є “ситуація спілкування, і в розвитку психіки вирішальна роль повинна належати спілкуванню і взаємодії людей” [2, с. 132].

Враховуючи зазначене, потрібно звернути увагу на якості, якими повинен володіти педагог у процесі педагогічного спілкування: емпатія, доброзичливість, автентичність, конкретність, ініціативність, безпосередність, відкритість, конфронтація. Ці якості та знання про особливості процесу спілкування дають можливість педагогу орієнтуватися в педагогічних ситуаціях. Проте одних знань недостатньо, необхідно на їх основі розвинути та закріпити комунікативні вміння. Учені по-різному класифікують уміння. Найбільш доцільною є класифікація, запропонована О.О. Леонтьєвим:

- вольові якості, тобто уміння керувати своєю поведінкою;
- якості уваги (спостережливість, гнучкість);
- уміння соціальної перцепції;
- уміння адекватно моделювати особистість учня, його психічний стан за зовнішніми ознаками;
- уміння “подати себе” у спілкуванні з учнями;
- уміння мовного спілкування;
- уміння мовного і немовного контакту з учнями;
- “гностичні” уміння, пов’язані з усвідомленням, систематизацією і переносом інформації [5, с. 34].

Але недостатньо знати, якими уміннями повинен володіти педагог, необхідно формувати вміння й навички у процесі підготовки студентів. На думку Джеджері К.В., у структурі процесу вищого педагогічного навчального закладу зазначена ланка професійної підготовки може бути представлена відповідними курсами (спецкурсами). Зокрема, основу системи формування культури спілкування можна представити у вигляді:

- спецкурсу “Основи етики і психології спілкування” в межах загальної моделі формування культури спілкування у студентів другого курсу;
- курсу “Етика ділового спілкування”, спрямованого на створення моделі ділового спілкування у студентів третього (четвертого) курсу;
- курсу “Професійна етика”, метою якого є остаточне формування моделі професійного спілкування спеціаліста на п'ятому курсі навчання [3, с. 23-24].
- Запропонований вище зміст підготовки майбутніх спеціалістів у напрямі формування культури спілкування може слугувати основою для систематизації цієї роботи у вищому педагогічному навчальному закладі.

Проте, на нашу думку, в систему підготовки студентів з напрямом “Культура спілкування” потрібно внести дисципліни “Іміджологія” та “Конфліктологія”. Вивченню цих дисциплін не приділялося достатньої уваги, а без них курс буде неповним.

Окрім цього, істотного значення в педагогічній практиці вищих педагогічних навчальних закладів набуває впровадження акторського тренінгу. Проблему використання акторського тренінгу в підготовці сучасного педагога досліджували: В.Ц. Абрамян, І.А. Зязюн, О.В. Кардашина, Р.І. Короткова, В.П. Котов, С.О. Соломаха, оскільки педагог повинен уміти донести свою думку до учня. Тому введення інтерактивних методик у викладання фахових дисциплін дає можливість докорінно змінити ставлення до об'єкта навчання, перетворивши його на суб'єкт, тобто зробити студента співавтором своєї версії, семінарського заняття тощо. Адже в результаті аналізу різних форм і методів підготовки до педагогічної діяльності доведено, що найбільш технологічними є активні групові форми та методи роботи.

У сучасній педагогіці форми та методи викладання поділяються на традиційні й нетрадиційні. Завдання викладачів вищих педагогічних навчальних закладів полягає у виборі таких форм і методів навчання, які дали б змогу кожному студенту проявити активність і творчість. Тобто, поряд з традиційними формами та методами навчання мають місце і специфічні. До них належать: інформаційні (бесіда, бригадне навчання, демонстрація, консультування, лекція, експертиза), операційні (алгоритм, відеоконфронтація, самокритика, “роби так як я”, лабораторні вправи), пошукові (аналіз конкретних ситуацій, ділова гра, ділова корзина, дискусія, форум, лабіринт дій, мозкова атака, реакція аудиторії, творчий діалог, проектування тощо), самостійного навчання. Зазначені форми та методи можна застосувати як для засвоєння нового матеріалу, так і для перевірки знань студентів. Вибір форм і методів залежить від мети, змісту та завдань навчального процесу, спрямованого на підготовку студентів до педагогічної діяльності.

Суть інтерактивного навчання полягає саме в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної активної взаємодії всіх студентів.

Усі інтерактивні технології умовно можна поділити на чотири групи, залежно від доцільності для їх використання форми навчальної діяльності:

1. Парну (робота суб'єкта з педагогом чи однолітками один на один).
2. Фронтальну (учитель навчає одночасно групу суб'єктів).
3. Групову або кооперативну (всі суб'єкти навчають один одного).
4. Індивідуальну (самостійну роботу суб'єкта).

Завдяки процесам взаємодії формується нестандартне, нешаблонне мислення. Це зумовлено тим, що навчально-виховний процес – це система педагогічних ситуацій, що безперервно змінюються і викликають необхідність забезпечити відповідне гнучке, інтенсивне, концептуально багате професійне мислення педагога. Формування професійного мислення

відбувається значно складніше, ніж оволодіння знаннями, оскільки досить часто студенти не в змозі приймати самостійні рішення, відійти від вивченого зразка, вміти висловлювати незалежні судження в тих чи інших педагогічних ситуаціях, передбачати можливі результати взаємодії з колективом, окремою особистістю.

Висновки за результатами дослідження автора статті і перспективи подальших розвідок з даного напрямку. Культура спілкування є професійно значущою якістю особистості. Це евристична, особистісна форма реалізації педагогічного відношення, спрямована на оптимально повне і правильне вирішення завдань щодо навчання та виховання учнів. Позитивне ставлення педагога до учня формує таке ж ставлення учня до окремого навчального предмета. Проте педагоги не завжди усвідомлюють значення характеру спілкування. Тому подальших розвідок потребує вивчення та розробка інтерактивних технологій, спрямованих на формування культури спілкування майбутніх педагогів і педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Література

1. Газман О.С. Воспитание: цели, средства, перспективы / О.С. Газман // Новое педагогическое мышление / под ред. Петровского А.В. – М.: Педагогика, 1989. – 280 с.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя / Гриньова В.М. – Х.: Основа, 1998. – 299 с.
3. Джеджера К.В. Формування культури спілкування майбутніх спеціалістів: змістовний аспект / Джеджера К.В. // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: Екмо, 2003. – Вип. 2. – С. 23-24.
4. Комогорцева И.Ф. Формирование у будущих учителей культуры педагогического общения с учащимися: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Комогорцева Ирина Фёдоровна. – М., 1985. – 207 с.
5. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев; под ред. М.К. Кабардова. – М.-Нальчик, 1996. – 96 с.
6. Мудрик А.В. Социализация и «смутное время» / А.В. Мудрик. – М.: Знание, 1991. – 78, [2] с.

